

PRIHOD IN NAMESTITEV RUSKIH EMIGRANTOV V KRALJEVINO SHS V ARHIVSKIH IN AVTO/BIOGRAFSKIH VIRIH

ARRIVAL AND ACCOMMODATION OF RUSSIAN EMIGRANTS IN THE KINGDOM OF SHS IN ARCHIVAL AND AUTO/BIOGRAPHICAL SOURCES

UDK: 314.151.3-054.72(=161.1):94(497.1)''1918/1929'' 930.25

Petra Kim Krasnić

IZVLEČEK

Zaradi ruske državljanske vojne (1917–1922) so številni podporniki belogardističnega gibanja in nasprotniki komunizma emigrirali iz Rusije, med drugim tudi v Kraljevino SHS, kamor so prihajali v več valovih. Prvi begunci so v državo prišli leta 1919, najštevilčnejša pa je bila skupina emigrantov, ki je prišla po porazu vojske ruskega carskega generala Petra Vranglera in ob koncu najpomembnejših spopadov leta 1920. Zatam so v državo do leta 1928 (po nekaterih arhivskih podatkih pa še kasneje) še vedno prihajale posamezne manjše skupine. Kraljevina SHS je sprejela med 40.000 in 70.000 ruskih emigrantov. V prispevku bodo podrobneje preučeni njihov prihod, namestitvev in načini vključevanja v jugoslovansko okolje.

Ključne besede: ruska bela emigracija, begunci, begunska taborišča, memoarna literatura

ABSTRACT

Due to the Russian Civil War (1917 - 1922), many supporters of the White movement and opponents of communism went into exile. They also emigrated to Kingdom of SHS, where they arrived in several waves. The first wave took place in 1919, the largest wave represented a group of emigrants, who came after the defeat of the White Russian forces of

general Pyotr Wrangel and at the end of the most important battles in 1920. Individual smaller groups were arriving until 1928 (according to some archival data even later). The Kingdom of SHS accepted between 40,000 and 70,000 Russian emigrants. The article will examine their arrival, accommodation, and ways of integration into the Yugoslav environment.

Keywords: Russian white emigration, refugees, refugee camps, memoirs.

UVOD

Namen danega prispevka je prikazati prihod in namestitve ruskih beguncev v Kraljevini SHS preko izbranih epizod evakuacije, sprejema in namestitve posameznikov in družin v različne regije Kraljevine SHS. V prispevku so za preučitev reševanja ruske begunske problematike v Kraljevini SHS poleg obdelanega arhivskega gradiva vključeni tudi neklasični zgodovinski viri, kot so ustni viri in avto/biografska dela. Arhivski viri navadno podajajo vidik institucij, ne nudijo pa zadostnih odgovorov na vprašanja, ki zadevajo begunske izkušnje in načine adaptacije in integracije v novo okolje. Za celovitejše razumevanje ruske emigracije so zato preučeni tudi memoarska literatura, avtobiografika in časopisni članki. S tem je bila uresničena težnja po ohranjanju »duha časa« in avtentičnosti doživljanja begunske izkušnje na primeru ruskih beguncev, ki so prišli v Kraljevino SHS. Memoarna in avtobiografska literatura ter različni časopisni članki v dani razpravi služijo kot dodaten vpogled v osebno in intimno doživljanje ruske begunske problematike, hkrati pa omogočajo bolj poglobljeno razumevanje njenih posameznih elementov.

TRANSPORT IN SPREJEM RUSKIH EMIGRANTOV V KRALJEVINI SHS

Že med rusko državljansko vojno in predvsem po njenem zaključku je koncentracija beguncev v številnih regijah, večinoma na Bližnjem vzhodu na ostankih Osmanskega imperija, pričala o široki demografski krizi, ki je v začetku 20. let 20. stoletja vplivala na ves svet.¹ V prvih letih boljševističnega vladanja naj bi iz Rusije preko Črnega morja samo v Konstantinopol, kjer je bilo vzpostavljeno zasilno taborišče, prišlo več tisoč ruskih beguncev (po različnih ocenah okoli 200.000 oseb).

¹ Гусефф, Катрин. Русская эмиграция во Франции : социальная история (1920–1939) / пер. с французского Э. Кустовой. Москва : Новое литературное обозрение, 2014, 9–10.

Slika 1: Taborišče ruskih beguncev v Galipoliju.²

Slika 2: Stanovanja oficirjev z družinami v Galipoliju.³

2 Союз потомков галлиполийцев, www.gallipoli.fr/ (dostop: oktober 2020).

3 Prav tam.

Odhod beguncev je bil tesno povezan s premiki protirevolucionarne vojske in s političnimi odločitvami zahodnoevropskih držav. Med dolgotrajno plovbo proti Konstantinoplu je na okoli 100 parnikih primanjkovalo hrane in pitne vode, kar potrjujejo številni zapisi, med drugim tudi spomini Dmitrija Panfilova, sina ruskega emigranta, ki je v Kraljevini SHS delal v rudniku Rtanj v vzhodni Srbiji:

Med evakuacijo s Krima je na ladji vladala lakota. Prečkali so Črno morje, prešli Bosfor in dolgo stali na zunanjem sidrišču v Islamabadu. Oče je od ladijskih mornarjev v zameno za svojo zlato uro prejel majhno posodo s proseno kašo. Z zdravo levo roko je držal posodico (desna je bila negibna), lačni ljudje pa so napadli kašo z vseh strani in mahali z rokami, kolikor so lahko. Moj oče ni imel druge možnosti, kot da potopi obraz v posodo in hitro golta kašo. Meni, 15-letniku, je to povedal nekaj let pozneje. Bilo ga je sram, meni pa neskončno žal. Požiral sem solze.⁴

Zaradi prenapolnjenosti ladij je prihajalo tudi do epidemij nalezljivih bolezni, predvsem tifusa, saj je bilo na njih težko vzdrževati higienske razmere, zato je bila glavna skrb francoske in angleške vrhovne komande ter štaba generala Vrangla, da se čimprej najde namestitev za begunce.⁵ General Vrangl je s pomočjo ameriškega, angleškega in francoskega Rdečega križa v države, ki so bile pripravljene sprejeti emigrante, poslal svoje predstavnike z nalogo priprave in organizacije sprejema evakuiranih oseb.⁶

Za redkimi ruskimi emigranti, ki so prišli na jugoslovansko ozemlje, so ostali spomini o samem poteku poti. Med njimi je nekaj besed o potovanju s parnikom zapisal tudi Nikolaj Mihajlovič Bubnov, eden vodilnih predstavnikov ruske emigracije in upokojeni redni profesor na ljubljanski univerzi, pred tem pa zaslužni profesor kijevske univerze:

4 Арсеньев, Алексей. Прибытие русских беженцев-эмигрантов в Королевство СХС: свидетельства в: *Столетие двух эмиграций*. 1919–2019, 117.

5 SI AS (Arhiv Republike Slovenije), 1931, t. e. 1053, Beloemigracija u Jugoslaviji 1918–1941, knjiga I, DSUP FNRJ, UDB, I, odd. Beograd, januar 1955, 42–43.

6 SI AS, 1931, a. e. 402–1, Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS, Ruska društva in organizacije v Sloveniji od leta 1921 do 1945.

Komaj sem našel prostor v nabito polnem parniku, ko so začeli boljševiki obstreljevati pristanišče in parnik s strojnimi puškami. Angleži so takoj odrinili od brega in ledokol je očistil parniku pot na odprto morje. Nekateri potniki so bili nepričakovano ločeni od svoje prtljage in svojcev, ki se niso mogli pravočasno vkrcati. /.../ Nihče ni vedel, kam plove ladja in šele radiobrzojav je povedal, da ne vozi v Bolgarijo, temveč v Bospor. Potniki so izvedeli, da jih ne peljejo niti v Bolgarijo, niti v Egipt, niti v Malto, niti v Tunis, temveč v Solun, od tod pa v Jugoslavijo.⁷

Številni ruski begunci so torej ob koncu ruske državljanske vojne prišli tudi v Kraljevino SHS. Na izbiro je vplivalo tradicionalno rusko-srbsko prijateljstvo, podobnost jezika, čustvo slovanske vzajemnosti in tudi politika srbske (oz. jugoslovanske) vlade, ki je bila poleg tega, da sta bili obe državi pravoslavni, tudi tradicionalno močno povezana z rusko carsko družino in je bila med drugim tudi zaradi strahu pred širjenjem komunizma med tistimi evropskimi državami, ki je sprejela največje število ruskih beguncev.⁸ Na odločitev Kraljevine SHS, da sprejme Vranglovo vojsko, so vplivale tudi velike sile, v prvi vrsti Francija in Velika Britanija. Francija ji je obljubila 30 milijonov frankov za pokritje stroškov, povezanih z namestitvijo beguncev, medtem ko je Velika Britanija prevzela pomoč emigrantom, ki jih je sama evakuirala, ZDA pa so Kraljevini SHS za vzdrževanje beguncev namenile 400.000 dolarjev.⁹ Poleg tega se je kralj Aleksander šolal v Rusiji v Požeškem korpusu, vojaški akademiji, ki je bila namenjena le članom ruske carske družine in najvišjemu plemstvu, in je bil nasprotnik komunizma. V vojski ruskega generala Vrangla je videl silo, ki naj bi odigrala pomembno vlogo pri rušenju komunizma v Rusiji in s tem odstranila nevarnost za

7 »V znamenju bratske ljubavi. Eminentno kulturno delo ruske emigracije med nami«. *Jutro : dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko*, 6. januar 1926, številka 4,8.

8 Spomladi 1921 je general Peter Vrangl zaprosil Bolgarijo in Kraljevino SHS o možnosti naselitve ruske armade na njenih ozemljih. Vlada Kraljevine SHS je podpisala sporazum, da bo sprejela do 50.000 pripadnikov poražene vojske ruskega generala Vrangla – Kavalerijsko divizijo Barboviča, Kubanske in del Donskih kazakov (ki so postali obmejna straža). SI AS, 1931, Beloemigracija u Jugoslaviji 1918–1941, knjiga I, 52–53.

9 Kasneje sta Francija in Velika Britanija kljub številnim prošnjam prekinili s finančno pomočjo za sprejem in namestitvev ruskih beguncev v Kraljevini SHS. SI AS, 1931, Beloemigracija u Jugoslaviji 1918–1941, knjiga I, 61, 63–64.

monarhistične ureditve, kakršna je bila tudi Kraljevina SHS.¹⁰ Poleg tega je država potrebovala delovno silo za izgradnjo železniške infrastrukture in je imela tudi potrebo za povečanje obrambnih sil na svojih mejah, zato je Vrangel pristal, da se za ta dela uporabi del njegove vojske.¹¹ Vasilij Isajevič, tedaj pogodbeni docent na novonastali ljubljanski univerzi, je takole opisal razloge za emigracijo in potek potovanja do Ljubljane:

Ni težko odgovoriti na vprašanje, zakaj smo šli iz Rusije. Naj odgovor vsakega posameznika še tako varira, temelj ostane vedno isti. To so življenjski pogoji, nered in brezpravni položaj, ki ga je zakrivila boljševiška vlada. Nastopili smo takrat križev pot, ne da bi vedeli kako in kam. Šli smo naprej čez mejo. Eni so šli na Japonsko, drugi v Perzijo, v Afganistan, na Finsko, po Belem ali Črnem morju, v Latvijo ali Poljsko. Šli so peš, z vlaki, na krovih parnikov. Vsako sredstvo jim je bilo dobro. Meni se je posrečilo odpeljati se z vlakom čez poljsko mejo. Kako smo šli, to je vprašanje. Vožnja od Kijeva do Lvova je traja 24 dni namesto 24 ur. Vozili smo se v umazanih vagonih brez hrane, brez toplote in brez vode za lokomotive: žagali smo sami stare železniške prage in črpali vodo iz vodnjakov. Med potjo smo izgubili 13 tovarišev. Pokončal jih je pegasti legar. /.../ Zakaj smo prišli v Ljubljano? Sam ne vem kako bi odgovoril na to vprašanje. Šli smo pač v smeri najmanjšega odpora. Drugod so bile precejšnje težave z vidiranjem potnih listov. Medpotoma smo slišali, da je nastala nekje južno od Češkoslovaške nova slovanska država Jugoslavija. V Rusiji smo čuli marsikaj o dogodkih na zapadu. Hajdimo torej v Jugoslavijo! Šli smo ter poiskali v Pragi jugoslovenski konzulat. Na konzulatu me je vprašal srbski uradnik: 'Šta hočeš?' 'Vizum za Jugoslavijo' pravim. 'Kakov si državljan?' 'Rus'. 'O, živjo bratuška, bratuška! Dobro nam došao! Ajde, ajde k nam u Jugoslaviju!' Takoj mi je priskrbel vizum, pa smo šli v Jugoslavijo. V Ljubljano sem se napolnil radi tega, ker sem slišal, da se je tu ustanovila nova univerza.¹²

Vsako skupino, ki je prišla v Kraljevino SHS, so poleg osebja na železniških postajah pričakali tako predstavniki višjih državnih, vojaških

10 Obstoje Sovjetske zveze je sam po sebi predstavljal nevarnost monarhistični ureditvi, ker je dajal primer za nezadovoljne mase ljudi in predstavljal izvor revolucionarnih idej. Podr. gl SI AS, 1931, Beloemigracija u Jugoslaviji 1918–1941, knjiga II, 167.

11 SI AS, 1931, Beloemigracija u Jugoslaviji 1918–1941, knjiga I, 61.

12 »Velika setev«, *Jutro* : dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko, 6. januar 1926., številka 4, 9.

in civilnih oblasti kot tudi številno prebivalstvo. V Srbiji se je vršila močna propaganda s strani državnih oblasti.¹³ Na razloge za naseljevanje ruskih beguncev v Kraljevini SHS je vplivalo tudi dejstvo, da je država poleg tega, da je bila pripravljena sprejeti begunce, tudi omogočila, da se na njenem ozemlju nastanijo ruske organizacijske strukture. Leta 1921 je Srbska pravoslavna cerkev pod svojo zaščito sprejela višjo cerkveno upravo Ruske pravoslavne cerkve, ki je pri tem ohranila svojo neodvisno pristojnost. Rezidenca Ruske pravoslavne cerkve je postala patriarhova palača v Sremskih Karlovcih – v mestu, kjer je pred dvesto leti Maksim Suvorov odprl svojo »slovansko šolo«. 21. novembra istega leta je v Sremskih Karlovcih potekal cerkveni svet, kjer je bil oblikovan koncept Ruske pravoslavne cerkve v tujini in ustanovljeni njeni upravni organi. V Sremskih Karlovcih se je nahajal tudi glavni sedež in vrhovno poveljstvo oboroženih sil južne Rusije, ki ga je vodil general Vrangel,¹⁴ kasneje pa tudi vodstvo Ruske vojaške zveze, ROVS.¹⁵ Tako so Sremski Karlovci postali nekakšen center ruske emigracije v Kraljevini SHS, njegov vpliv pa je segal daleč onkraj meja države. Tudi na Slovenskem so delovale nekatere pomembne ruske emigrantske organizacije, vendar pa je bila Slovenija za nekatere emigrante le prehodno ozemlje proti Zahodu, predvsem v Francijo, kjer je bil eden izmed glavnih političnih centrov ruske emigracije. Prav ta dinamičnost premikanja ruske emigracije v Evropi otežuje natančne analize števila emigrantov v posameznih državah.

Prva skupina ruskih beguncev, ki je ostala v Kraljevini SHS, je prišla decembra 1919, množično priseljevanje je trajalo do leta 1921, med njimi je bila največja skupina vojska generala Vrangla, zatem pa so v državo še vedno prihajale posamezne manjše skupine (ki so prihajale še leta 1924 in 1928, po arhivskih podatkih pa nekatere celo še kasneje). Celotno število ruskih beguncev, ki so prišli v Kraljevino SHS, je po

13 SI AS, 1931, Beloemigracija u Jugoslaviji 1918 – 1941, knjiga I, 62.

14 Арсеньев, Алексей. »Русские организации в Югославии«. V: Арсеньев, А. Кириллова, О. Сибинович, М. (ред. колл.). *Русская эмиграция в Югославии*. Москва : Издательство Индик, 1996, 312.

15 Podr. o ROVS gl. SI AS, 1931, Beloemigracija u Jugoslaviji 1918 – 1941, knjiga II, 18–57.

podatkih Državne komisije za ruske begunce znašalo več kot 75.000 oseb, vendar pa je v posameznih podatkih navedenih le 56.000 oseb.¹⁶

O samem doživljanju potovanja in prihoda v tujino je zelo malo znanega. Verjetno je bil pri večini ruskih emigrantov, kljub temu da so prišli v slovansko državo, prisoten tudi kulturni šok. Nekaj o življenju in doživljanju begunske izkušnje lahko izvemo iz zgoraj omenjenih zapisov Dmitrija Panfilova:

Živel je v barakah z 12–15 stanovalci, večinoma rudarji. Tam je kraljevalo nenehno pijančevanje, pretepi, škandali in zlorabe. Ker ni znal jezika, se je "beli" ruski častnik znašel v nenavadnem, pogosto sovražnem okolju med rudarji, če že ne komunisti, pa vsaj naklonjeni boljševikom. Z delom je komaj nabral 10 dolarjev, ki jih je vsak mesec pošiljal svoji družini v Rusijo – ženi in štirim majhnim otrokom. Stradali so. Ni se imel časa ustaviti, pogledati okoli sebe, ugotoviti, kaj se dogaja okoli njega.¹⁷

RUSKA BEGUNSKA TABORIŠČA IN BIVANJSKE RAZMERE

Že pred prihodom ruskih beguncev je bil pripravljen načrt njihovega sprejema in namestitve. Ruska stran je bila angažirala Delegacijo za zaščito ruske emigracije v Jugoslaviji¹⁸ in Društvo Ruskega Rdečega križa. Jugoslovanska vlada je nastavila vladnega pooblaščenca za namestitve ruskih beguncev, po ukinitvi te funkcije pa je to delo prevzela Državna komisija za ruske begunce.¹⁹ Kljub temu pa je vzdrževanje velikega števila beguncev Kraljevini SHS predstavljalo veliko težavo. S sprejemnih postaj Đevđelija, Caribrod, Dubrovnik, Kotor, Split in Bakar so bili nameščeni v razna mesta v notranjosti države. V prvem obdobju so bili tudi civilni emigranti nameščeni kolektivno, običajno v šolskih zgradbah, kasarnah

16 SI AS, 1931, Beloemigracija u Jugoslaviji 1918 – 1941, knjiga I, 60.

17 Арсеньев, Алексей. *Прибытие русских беженцев-эмигрантов в Королевство СХС: свидетельства*, 118.

18 Po zlomu carske Rusije je v Beogradu še vedno delovalo carsko Rusko veleposlaništvo, ki je bilo smatrano kot legitimno predstavništvo ruskih interesov. Z vse večjim naseljevanjem ruskih emigrantov je dobilo s sporazumom med jugoslovansko oblastjo in tedanjim veleposlanikom Vasilijem Štrandtmanom naziv Delegacija za zaščito ruske emigracije v Jugoslaviji.

19 SI AS, 1931, Beloemigracija u Jugoslaviji 1918–1941, knjiga I, 62.

ali posebnih barakah. Ko jim je bila omogočena zaposlitev, so prehajali tudi v privatna stanovanja.²⁰ Iz zapisnika o zaslišanju ruskega emigranta Ivana Glebova, bivšega polkovnika Vranglove vojske, izvemo, kako je izgledal prihod in namestitvev v Kraljevini SHS:

Po odhodu iz Galipolija naših edinic, to je konjeniške divizije in kozaške brigade v mesto Solun, so nam določili transport za Jugoslavijo v mesto Gevgeli. Tam smo dobili šotore in se namestili v mesto. Tam smo se nahajali približno dva meseca, nato pa je prišel komandant Jugoslovanske armije v Skoplju po činu polkovnik in določil, kam se bodo edinice razmestile in stopile v službo obmejne straže.²¹

Ruski begunci so v jugoslovanski prostor prišli dokaj nepričakovano, zato zanje ni bilo pripravljenih ustreznih namestitvenih prostorov. Zaradi splošnega pomanjkanja je bilo težavno zagotavljanje ustreznih bivališč, zato so jih nameščali v nekatere opuščene stavbe, kot so nekdanja taborišča za vojne ujetnike, grajske stavbe ipd.²² Svoj prihod in namestitvev v Kraljevini SHS je v svojih spominih opisal ruski emigrant Sergej Kislovskij:

Naslednji dan je naša ladja priplula v Gruž, pristanišče Dubrovnik – Raguze. Dva dni nas niso izkrcali. Pripravili so prostor in nas šele 28. novembra 1920 zvečer odpravili na obalo. Iz Guža so nas pripeljali v Dubrovnik. Nazadnje so nas ušive, umazane razmestili v starodavne srednjeveške stavbe-trdnjave. /.../ Mi smo prispeli do trdnjave brez oken in vrat, v Revelin. Ostali – v trdnjavo Mol, večinoma družine pa – v srednjeveški samostan, ki se je dvigal nad morjem – samostan svete Marije. /.../ Tako smo bili 14 dni v karanteni. Čas je mineval počasi in kdorkoli je imel karte, je igral preferans ali druge igre. /.../ V desetih dneh bivanja v karanteni so nam dali dvomesečno „posojilo“ – pomoč, „menjavo“: naš denar Prostovoljske vojske, t. i. 'kolokoljčike' ('zvončke') so menjali za dinarje. V dveh mesecih so nam dali 800 dinarjev. V tem času to ni bil majhen znesek. /.../ Prišlo je

20 Prav tam.

21 SI AS, 1931, 1315-5, Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS, Zapisnik o zaslišanju Glebov Ivana, Maribor, 28. avgust 1949.

22 Pulko, Radovan. »Taborišče ruskih beguncev v Strnišču.« V: Zbornik občine Kidričevo, 158–173. Kidričevo: občina, 2010, 160.

novo leto. V Revelinu smo že en mesec. Skupine Rusov so začeli razseljevati v različne kraje Kraljevine. Prepovedano območje je bilo Zemun-Beograd-Pančevo, kjer se je naselilo že preveč Rusov iz prejšnjih evakuacij. Zapuščale so nas skupine od 50 do 70 ljudi. /.../ Prišli smo na vrsto. Skupino približno 70 beguncev, v kateri smo bili tudi mi trije, so v Guži vkrcali v tovarne vagone in nas po ozkotirni železnici poslali v notranjost države. Vlak je ropotal do neskončnosti skoraj ves dan in noč, plazil okoli Popovega polja, se peljal mimo neznanih pokrajin ... Proti koncu drugega dne smo prispeli v Mostar.²³

Konec leta 1920 se je po pogajanjih med ruskim generalom Petrom Vranglom in jugoslovansko vlado v Strnišču²⁴ (današnje Kidričevo) naselilo okoli 1200 ruskih beguncev, pripadnikov Donskega in Krimskega kadetskega korpusa²⁵ iz tako imenovane krimske evakuacije. Taborišče v barakah nekdanje avstro-ogrske rezervne bolnišnice Klatovo je delovalo v slabih materialnih in higienskih razmerah, brez elektrike in v hudem pomanjkanju.²⁶ Barake taborišča so bile slabo ohranjene, stene so imele velike razpoke, skozi katere je pihal veter in naletaval sneg, strehe so puščale, prav tako pa barake niso imele napeljanega vodovoda in kanalizacije, uničena pa je bila tudi električna napeljava.²⁷

V Ljubljani so bili ruski begunci naseljeni v zapuščenih vojaških lesenih barakah na Masarykovi cesti pri železniški postaji,²⁸ kjer so živeli v podobnih pogojih.²⁹ V tako imenovani koloniji ruskih emigrantov v

23 Sergej Kislovskij. Vospominanija (Rukopis). – Porodični arhiv Kislovski, Novi Sad. Gl. Arsenjev, Aleksej. »Ruska emigracija u Dubrovniku«. V: Ruski emigranti u Hrvatskoj između dva rata. Rubovi, memorija. Zagreb : Hrvatsko filološko društvo, 2006, 30–32.

24 Med prvo svetovno vojno je bilo tam taborišče za ruske vojne ujetnike.

25 Kadetski korpusi so bile vojaške izobraževalne ustanove, v katerih so se izobraževali učenci od 11 leta dalje, ki so se pripravljali na vojaško akademijo.

26 Ratej, Mateja. *Ruski diptih. Iz življenja ruske emigracije v Kraljevini SHS*. 1. izd. Ljubljana: Modrijan, 2014, 83–86.

27 Pulko, R. Taborišče ruskih beguncev v Strnišču, 162.

28 Barake na Masarykovi cesti so med 1. svetovno vojno uporabljali za vojne ujetnike.

29 Razmere v tem zasilnem naselju, imenovanem tudi Kolonija ruskih emigrantov, podrobneje opisuje Peter Borisov. Gl. SI AS, 1931, a. e. 945, Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS, Peter Borisov: Iz življenja ruskih emigrantov v Ljubljani, 27. november 1952.

barakah pri kolodvoru je veliko beguncev ostalo do leta 1927, nekateri pa še dlje.³⁰

Slika 3: Barake pri železniški postaji, v katerih so bili nastanjeni ruski begunci.³¹

O življenju ruskih študentov v barakah pri ljubljanskem kolodvoru najdemo kratek prispevek v časniku *Jutro* iz leta 1926:

Iz Beograda je prispelo v Ljubljano 40 ruskih študentov, ki so se hoteli vpisati na univerzo. Z veliko težavo se je posrečilo dobiti v barakah pri Južnem kolodvoru eno sobo, kjer so ležali študenti na tleh, podnevi so hodili na predavanja, zvečer so študirali pri svečah v mrzli sobi. Včasih so hodili nekateri v opero, kjer so na galeriji za 1 Din preživeli na toplem večer ter poslušali godbo ter petje. Veliko uslugo je storil tem študentom profesor ljubljanske univerze ing. Kropač, ki jih je v teh razmerah posetil in jim poslal potem drv.³²

30 Pulko, Radovan. *Rusko zamejstvo v slovenskih deželah*. Kidričevo : Zgodovinsko društvo, 2018, 41.

31 »V znamenju bratske ljubavi. Eminentno kulturno delo ruske emigracije med nami«. *Jutro : dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko*, 06. januar 1926, številka 4, 8.

32 Prav tam, 9.

S pomočjo opisa življenja v barakah na Masarykovi cesti, ki ga je leta 1957 napisal ruski emigrant Peter Borisov in je ohranjen v Arhivu Republike Slovenije, lahko izvemo nekaj podrobnosti o stanovanjskih razmerah ruske emigracije, poleg tega pa njegovi zapisi dajejo vpogled tudi v vsakdanje življenje prebivalcev barak. Med drugim je opisal tudi manjši baračni blok, v katerem so se zbirali emigranti, ki se težkim razmeram niso znali prilagoditi:

Sem so zahajali ljudje, ki so iskali v alkoholu moč nad svojo slabostjo, nad propadom. Ljudje, ki so v pijanem kričanju hoteli zadušiti klic po življenju. In bili so to ljudje najrazličnejših poklicev. Ta del barak, kamor si niso upali otroci stopiti od blizu, so emigranti imenovali »Dno.«³³

Po letu 1927 je v barakah ostal le manjši del emigrantov, saj jim je Ljubljanska mestna občina dodelila nekdanjo Šempetrsko kasarno, ki jo je Ruska kolonija s pomočjo Mestne občine adaptirala in preuredila v stanovanja. Tam so uredili tudi javno menzo:³⁴

Sleherni emigrant, ki je imel družino, je dobil eno večjo sobo. Ta mu je potem služila kot stanovanje /.../ sobe so si pregrajevali z omarami, da so dobili nekaj kuhinji podobnega. /.../ V šentpeterski kasarni je menzo prevzela vdova po generalu Kalčenko /.../ v novi menzi so se hranili večinoma ljudje, ki iz različnih razlogov niso kuhali v svojih sobah. Med njimi je bil precejšen del ruskih študentov. Ta menza je bila solidna in ni točila niti vodke, niti ni poznala Pokerja ali Taroka.³⁵

Kasneje se je del emigrantov iz barak pri ljubljanskem kolodvoru preselil v nekdanji hotel Tivoli,³⁶ nekateri pa so odšli v t. i. ljubljansko

33 SI AS, 1931, a. e. 945, Peter Borisov : Iz življenja ruskih emigrantov v Ljubljani, 27. november 1952, 704/2.

34 Iz zapisov Petra Borisov izvemo, da je bila tudi v barakah ob kolodvoru javna menza, imenovana 'Ruska kuhinja': »Tam je imel Čížov 'Rusko kuhinjo', ki mu je funkcionirala vse do približno leta 1948.« SI AS, 1931, a. e. 945, Peter Borisov : Iz življenja ruskih emigrantov v Ljubljani, 27. november 1952, 704/2; Prav tam, 707/5-708/6.

35 Prav tam, 707/5-708/6.

36 Današnja Švicarija.

Sibirijo,³⁷ zasilno delavsko stanovanjsko kolonijo, ki je nastala leta 1928. Navedbe življenjskih razmer v njej so bile leta 1938 objavljene v *Kroniki slovenskih mest*:

*Anketa je npr. ugotovila, da živi družina s šestimi člani v leseni, napol razpadli baraki, kjer strop propušča vlago, špranje veter, v baraki, ki meri 9 m², je 2,3 m visoka in ima eno samo okence v izmeri 0,35 m², da vodovoda in kanalizacije ni in služi kot skupno stranišče jarek tik za barako, kjer se pretaka umazana voda, da je svet v okolici močviren in prinaša na večer neznosno nadlego komarjev – to je tipično npr. za celo vrsto barak v Sibiriji.*³⁸

Po podatkih naj bi v koloniji v Sibiriji živelo okoli 400 stanovalcev, od katerih jih je bila vsaj tretjina primorana živeti v barakah. Poleg ruskih emigrantov so v tej koloniji živeli še priseljenci s slovenskega podeželja, slovenski izseljenci iz Italije in Avstrije ter predstavniki drugih jugoslovanskih republik.³⁹ Nekateri ruski emigranti pa so si v tem obdobju našli stanovanja v mestu:

*Nekaj emigrantov se je preselilo v mesto, kjer so stanovali v udobnih sobah in so jih zato imenovali 'mestni'. Ti so bili večinoma bolj premožni. Nekaj pa jih je odpotovalo v inozemstvo, kjer so jim živeli sorodniki.*⁴⁰

Tudi razmere, v katerih so bivali ruski študenti na Ljubljanskem gradu, so bile po različnih opisih izredno slabe. Arhivski dokumenti nam sicer podajajo slab vpogled v samo stanovanjsko stanje, zato pa so bolj zgovorni spomini ruskih emigrantov. Peter Gresserov-Golovin tako opisuje študentske sobe na Ljubljanskem gradu:

V srednjem, velikem kvadratnem dvorišču, kjer se je grad bolje ohranil kot v drugih delih, so dodelili prostore za študentska domovanja in za emigrante z družinami. Žraven je stanovalo tudi nekaj slovenskih družin. Na desni je bil

37 Zasilna delavska stanovanjska kolonija je bila zasnovana na Cesti dveh cesarjev v Mestnem logu. Območje se danes imenuje Rakova jelša.

38 Sorokin, Veronika. »Odstiranje preteklosti. Delavske kolonije v Ljubljani.« *Glasilo Ljubljana*, številka 10, 2018, 46–47.

39 Prav tam.

40 SI AS 1931, a. e. 945, Peter Borisov : Iz življenja ruskih emigrantov v Ljubljani, 27. november 1952, 706/4.

vhod v Viteško dvorano, ki je bila dodeljena študentom. Naprej, v desnem kotu dvorišča, sem zagledal staro kapelo lepe oblike, poleg nje pa stolp z urami na vseh štirih straneh, ki sem ga videl že s kolodvora. Levo odtod je stala dvonadstropna zgradba z zunanjim stopniščem, v kateri so stanovale družine, in naprej, še bolj levo, študentski dom z velikimi okni brez rešetk, kar mu je dajalo sodobnejši videz kot ostalim delom gradu, kjer so bila okna zamrežena /.../ Po stopnicah smo se povzpeli v drugo nadstropje in se znašli v veliki, dolgi, pravokotni dvorani, kjer so v sredini strnjeno stale dolge, široke mize za učenje, obkrožene s stoli, vzdolž sten pa vojaške postelje s slamnatimi žimnicami in pokrite z dvojnimi rjuhami ter volnenimi odejami. Postelje so stale z vzglavji k oknom, vmes pa so bile posteljne omarice, v katerih so študentje imeli šolske življenjske potrebsčine.⁴¹

Večji del študentov je stanoval na Ljubljanskem gradu, manjši pa v prej omenjenih barakah pri ljubljanskem Kolodvoru.⁴² O njihovem stanju na ljubljanskem gradu je pisal tudi profesor Jevgenij Spektorski: »Stanovanja na Gradu so vlažna, priprav za kuhanje čaja ni nobenih. Hrano dobivajo enkrat na dan iz kuhinje 'zemske zveze' pri barakah in še to ne vsak dan. Ker je skoraj nemogoče dobiti kak zaslužek, uživajo akademiki kronično premalo hrane, kar se opaža tudi na njihovi zunanosti.«⁴³ Razmere na Ljubljanskem gradu omenja tudi tajnik Zveze ruskih študentov na ljubljanski univerzi v prispevku v časniku *Jutro* leta 1926:

Takoj spočetka so ustanovile tukajšnje dame odbor za podpiranje ruskih študentov. Takratno 'podporno društvo' je nudilo svojo pomoč pri organizaciji skupnega zavetišča s tem, da je dalo iz svoje zaloge na razpolago postelje, odeje, mize in stole. Poleg tega je dajalo 'Podporno društvo' nekaterim študentom tudi brezplačna kosila in večerje.⁴⁴

Ruske študente v Ljubljani je s štipendijami podpirala Državna komisija za ruske begunce v Beogradu. Med letom 1920 in 1926 je bilo

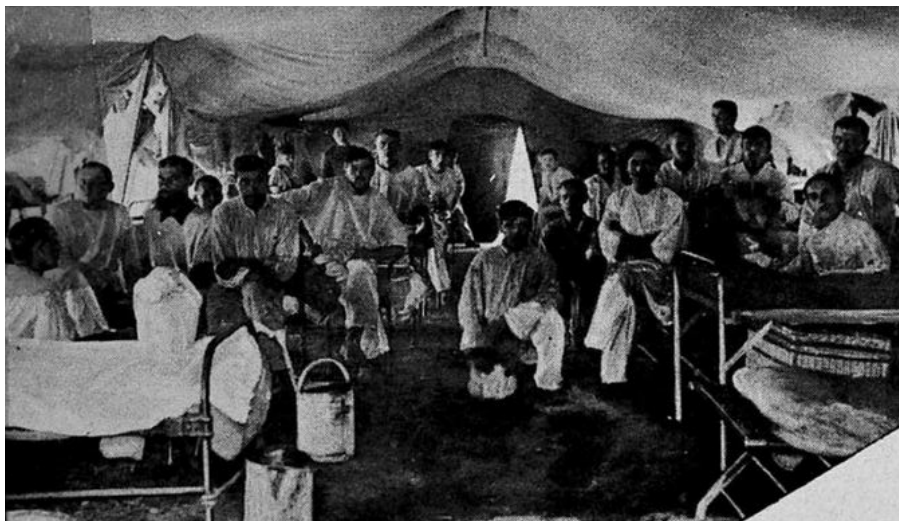
41 Gresserov-Golovin, Peter. *Maja ljuba Slovenija*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1985, 15–16.

42 »Ruski dijaki v Ljubljani.« *Jutro: dnevnik za gospodarstvo, posveto in politiko*, 3. marec 1922, letnik 3, številka 53.

43 »Ruski visokošolci v Ljubljani.« *Slovenski narod*, 17. marec 1923, številka 63, 4.

44 »Dvanajsti Božič.« *Jutro: dnevnik za gospodarstvo, posveto in politiko*, 6. januar 1926, številka 4, 9.

na jugoslovanskih univerzah in visokih šolah 1500 ruskih študentov, med njimi je komisija dajala okoli 800 štipendij po 400 dinarjev mesečno, pod pogojem, da vsak študent izpolni vse akademske pogoje.⁴⁵ Peter Gresserov-Golovin je v svojih spominih dejal, da ta podpora ni bila zadostna za preživetje: *»Čeprav sem kot vsak ruski študent dobival mesečno podporo od države, je bila to majhna vsota, ki ni zadostovala za življenje. Zato sem premišljeval, kako bi si dobil delo pri baletu, da bi imel še dodatne prihodke.«*⁴⁶ Težke materialne in eksistencialne razmere so zelo zaznamovale življenje in delovanje ruskih emigrantov.

Slika 4: Ruski emigranti v taborišču v Pančevu.⁴⁷

Pogosto so bile lokalne oblasti pri zagotavljanju ustreznih namestitvenih prostorov prepuščene same sebi, tako je na primer okrajno glavarstvo v Radovljici zaradi splošne stanovanjske stiske ruske begunce namestilo v prostorih kaznilnice v Begunjah. Slovenske oblasti so kot začasna bivališča uporabile tudi nekatera kopališča. V kopališču na Bledu je leta 1921 živelo 30 ruskih beguncev, ki so stanovanja zakupili. Nekaj ruskih beguncev je bilo istega leta nameščenih tudi v zdravilišču

45 SI AS, 1931, Beloemigracija u Jugoslaviji 1918 – 1941, knjiga I, 256.

46 Gresserov-Golovin, Peter. *Maja ljuba Slovenija*, 36.

47 *»Быт русской эмиграции«, Наш мир*, številka 12, 8. junij 1924, 138.

Rogaška Slatina in v zdraviliškem domu v Dolenjskih Toplicah.⁴⁸ Zelo poveden je tudi opis stanovanj, ki so jih ljubljanske oblasti dodeljevale ruskim emigrantom:

Sofji Andrejevni so sporočili, da so ji našli stanovanje na Resljevi ulici, v predelu, ki se imenuje Na Ledini. Tam je bilo veliko pravokotno dvorišče, v katerem so bile ob zadnjem, daljšem, in desnem, krajšem zidu razporejene lesene barake, ki so ostale od vojne. Dvorišče ni bilo ravno in je bilo poraslo s travo. Ob levem, krajšem zidu, ki se je dotikal velike šolske zgradbe, je bilo, verjetno tudi še do vojnih časov, veliko hlodov in tramov, ki so sčasoma potemneli. Za desno skupino barak je stala elektrarna, ob kateri je bil na dvorišču kup premoga. V teh barakah je živela revščina, sestavljena v glavnem iz starejših žensk /.../ Za nas je bila najzanimivejša široka lesena zgradba na desni strani dvorišča z okni na dvorišče. Tam je bilo prosto stanovanje, če lahko tako imenujem ta ubožen prostor, ki sta ga sestavljali majhna soba in prav tako kuhinja. Oprema je bila enaka kot na gradu: v sobi dve postelji, miza, dva stola in predalčnik, v kuhinji pa štedilnik, večja miza, stoli in za mizo ob zidu še ena postelja. Stena je bila tenka, tako da se je vse, kar se je delalo za njo, dobro slišalo /.../ S pomočjo dobrih ljudi smo vse imetje Sofje Andrejevine pripeljali v barako. Seveda po temeljitem popravilu in čiščenju.⁴⁹

V prvih povojnih letih so bili begunci običajen pojav, nastal kot posledica migracijskih procesov, povezanih z vojno. Begunci so se iz zbirnih taborišč in zasilnih namestitev postopoma razselili po celotni Jugoslaviji, torej povsod, kjer so jim državni uradi dodelili stanovanja. Od sredine dvajsetih let pa so selitve postale redkejšje, posamične in bolj premišljene kot neposredno po vojni. Kasnejši emigranti so se skušali preko sorodnikov in znancev čimprej integrirati v družbo.⁵⁰ Najpomembnejšo vlogo pri adaptaciji in socialni zaščiti emigrantov so imele ruske emigrantske in mednarodne socialne in humanitarne organizacije, ki so nudile pomoč ruskim beguncem v težkem finančnem

48 Pulko, Radovan. *Rusko zamejstvo v slovenskih deželah*, 38–39.

49 Gresserov-Golovin, Peter. *Moja ljuba Slovenija*, 31–32.

50 Strle, Urška. »Begunke v slovenskem delu Kraljevine (1918–1941).« V: Dolga pot pravic žensk: pravna in politična zgodovina žensk na Slovenskem, 159–184. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete: Studia humanitatis, 2013, 164–165.

in materialnem položaju, nastalem po njihovem odhodu iz Rusije. Ruska emigracija je tudi v Kraljevini SHS, tako kot po drugih državah, ustvarila cel sistem različnih humanitarnih organizacij, katerih cilj je bila namestitve in zagotavljanje denarne in materialne pomoči ter tudi zdravstvene oskrbe ruskih emigrantov.

SKLEPNE MISLI

Arhivski dokumenti in spominska literatura so postali vir številnih pomembnih podatkov, ki so v danem prispevku služili kot poskus čim podrobnejše raziskave večstranskih vidikov prihoda in namestitve ruskih beguncev v Kraljevini SHS. Iz arhivskih dokumentov je razvidno, da so jugoslovanske oblasti namenjale veliko pozornosti ruskim emigrantom, vendar pa so bile zaradi prostorske in materialne stiske pri tem zelo omejene. Ruski emigranti, ki so morali zapustiti svojo domovino, so zato živeli v izredno težkih razmerah, poleg tega pa so bili primorani v novem, pogosto sovražnem okolju ustvarjati nova socialna omrežja, pri čemer je bil njihov socialni položaj večinoma popolnoma drugačen od tistega, ki so ga morali pustiti za seboj. Težke materialne in eksistencialne razmere so zato zelo zaznamovale njihovo življenje in delovanje v novem okolju, številni so v poizkusih izboljšanja svojega položaja ponovno emigrirali proti Zahodu.

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

SI AS (Arhiv Republike Slovenije), 1931, t. e. 1053, Beloemigracija u Jugoslaviji 1918 – 1941, knjiga I, DSUP FNRJ, UDB, I, odd. Beograd, januar 1955.

SI AS, 1931, t. e. 1053, Beloemigracija u Jugoslaviji 1918 – 1941, knjiga II, DSUP FNRJ, UDB, I, odd. Beograd, januar 1955.

SI AS, 1931, a. e. 945, Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS, Peter Borisov: Iz življenja ruskih emigrantov v Ljubljani, 27. november 1952.

SI AS, 1931, 1315–5, Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS, t. e. 1053, Beloemigranti.

SI AS, 1931, a. e. 402-1, Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS, Ruska društva in organizacije v Sloveniji od leta 1921 do 1945.

SI AS, 1931, 1315–5, Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS, Zapisnik o zaslišanju Glebov Ivana, Maribor, 28. avgust 1949.

Časopisni viri

»Быт русской эмиграции«, *Наш мир*, številka 12, 8. junij 1924.

»Dvanajsti Božič«. *Jutro : dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko*, 6. januar 1926, letnik 7, številka 4.

»Ruski dijaki v Ljubljani.« *Jutro: dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko*, 3. marec 1922, letnik 3, številka 53.

»Ruski visokošolci v Ljubljani.« *Slovenski narod*, 17. marec 1923, številka 63.

»V znamenju bratske ljubavi. Eminentno kulturno delo ruske emigracije med nami.« *Jutro : dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko*, 06. januar 1926, letnik 7, številka 4.

Literatura

Арсеньев, Алексей. Прибытие русских беженцев-эмигрантов в Королевство СХС: свидетельства в: *Столетие двух эмиграций. 1919–2019*.

Arsenjev, Aleksej. »Ruska emigracija u Dubrovniku.« V: *Ruski emigranti u Hrvatskoj između dva rata*. Rubovi, memorija. Zagreb : Hrvatsko filološko društvo, 2006.

Арсеньев, А. Кириллова, О. Сибинович, М. (ред. колл.). Русская эмиграция в Югославии. Москва : Издательство Индик, 1996.

Gresserov–Golovin, Peter. *Moja ljuba Slovenija*. Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1985.

Гусефф, Катрин. Русская эмиграция во Франции : социальная история (1920 – 1939) / пер. с французского Э. Кустовой. Москва : Новое литературное обозрение, 2014.

Pulko, Radovan. *Rusko zamejstvo v slovenskih deželah*. Kidričevo : Zgodovinsko društvo, 2018.

Pulko, Radovan. »Taborišče ruskih beguncev v Strnišču«. V: *Zbornik Občine Kidričevo*. Kidričevo: Občina. 2010, 158–173.

Ratej, Mateja. *Ruski diptih. Iz življenja ruske emigracije v Kraljevini SHS*. 1. izd. Ljubljana : Modrijan, 2014.

Sergej Kislovskij. Vospominanija (Rukopis). – Porodični arhiv Kislovski, Novi Sad. Gl. Arsenjev, Aleksej. »Ruska emigracija u Dubrovniku«. V: *Ruski emigranti u Hrvatskoj između dva rata*. Rubovi, memorija. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 2006, 30–32.

Sorokin, Veronika. »Odstiranje preteklosti. Delavske kolonije v Ljubljani«. V: *Glasilo Ljubljana*, številka 10, 2018, str. 46–47.

Strle, Urška. »Begunke v slovenskem delu Kraljevine (1918–1941)«. V: *Dolga pot pravic žensk : pravna in politična zgodovina žensk na Slovenskem*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete: Studia humanitatis, 2013, str. 159–184.

Internetni viri

Союз потомков галлиполийцев, www.gallipoli.fr/ (dostop: oktober 2020)

POVZETEK

V obdobju ruske državljanske vojne in po nastanku Sovjetske zveze je Rusijo zapustilo okoli milijon ljudi. Da bi pobegnili pred političnim zatiranjem in vojno, so na parnikih emigrirali v tujino, med drugim tudi v Kraljevino SHS. Po različnih podatkih je država sprejela med 40.000 in 70.000 ruskih beguncev, med njimi pripadnike Bele armade in njihove družinske člane ter ostale nasprotnike komunizma. Zaradi prenapolnjenosti ladij je prihajalo do epidemij nalezljivih bolezni, predvsem tifusa, saj je bilo na njih težko vzdrževati higienske razmere, zato je bila glavna skrb francoske in angleške vrhovne komande ter štaba generala Vrangla, da se čimprej najde namestitve za begunce. Zaradi pomanjkanja namestitvenih prostorov, sredstev in vsesplošne krize v Kraljevini SHS, je sprejem in namestitve tako velikega števila ljudi predstavljal ogromno težavo. Ruske begunce so zato nameščali v taborišča, nekdanje vojašnice, grajske stavbe in druge opustele zgradbe, kjer so živeli v velikem pomanjkanju. Da bi se spopadla z nastalo krizo, je Kraljevina SHS sprejela številne ukrepe. S strani jugoslovanske vlade je bil odrejen vladni pooblaščenec za namestitve ruskih beguncev, po ukinitvi te funkcije pa je to delo prevzela Državna komisija za ruske begunce. Ob tem se je občutno povečala tudi humanitarna pomoč. Prispevek temelji na arhivskih virih ter spominski literaturi in časopisnih člankih iz tega obdobja, iz katerih je razvidna razsežnost problematike prihoda in namestitve ruskih beguncev v prvih letih po prihodu v Kraljevino SHS. Preko teh virov dobimo vpogled v subjektivni migracijski proces, ki ga večina dosedanjih študij o ruskih emigrantih v Kraljevini SHS dolgo časa ni vsebovala. Podatki, ki jih dobimo v teh virih, so ključni za razumevanje subjektivnih begunskih izkušenj, poleg tega pa so pomemben instrument za preverjanje avtentičnosti arhivskih virov. Hkrati odpirajo odgovore na niz vprašanj, njihova vrednost pa je predvsem v osebnih doživljanjih in čustvovanjih posameznih beguncev, s čimer se iz brezimnih množic sestavljajo konkretne individualne zgodbe, ki omogočajo boljše razumevanje migracijskih procesov.